כדי להקל על השיטוט במסמך זה, יש לפתוח את "סימניות (Bookmarks)"
על ידי לחיצה על הלשונית המתאימה או באמצעות הקשה על F6.

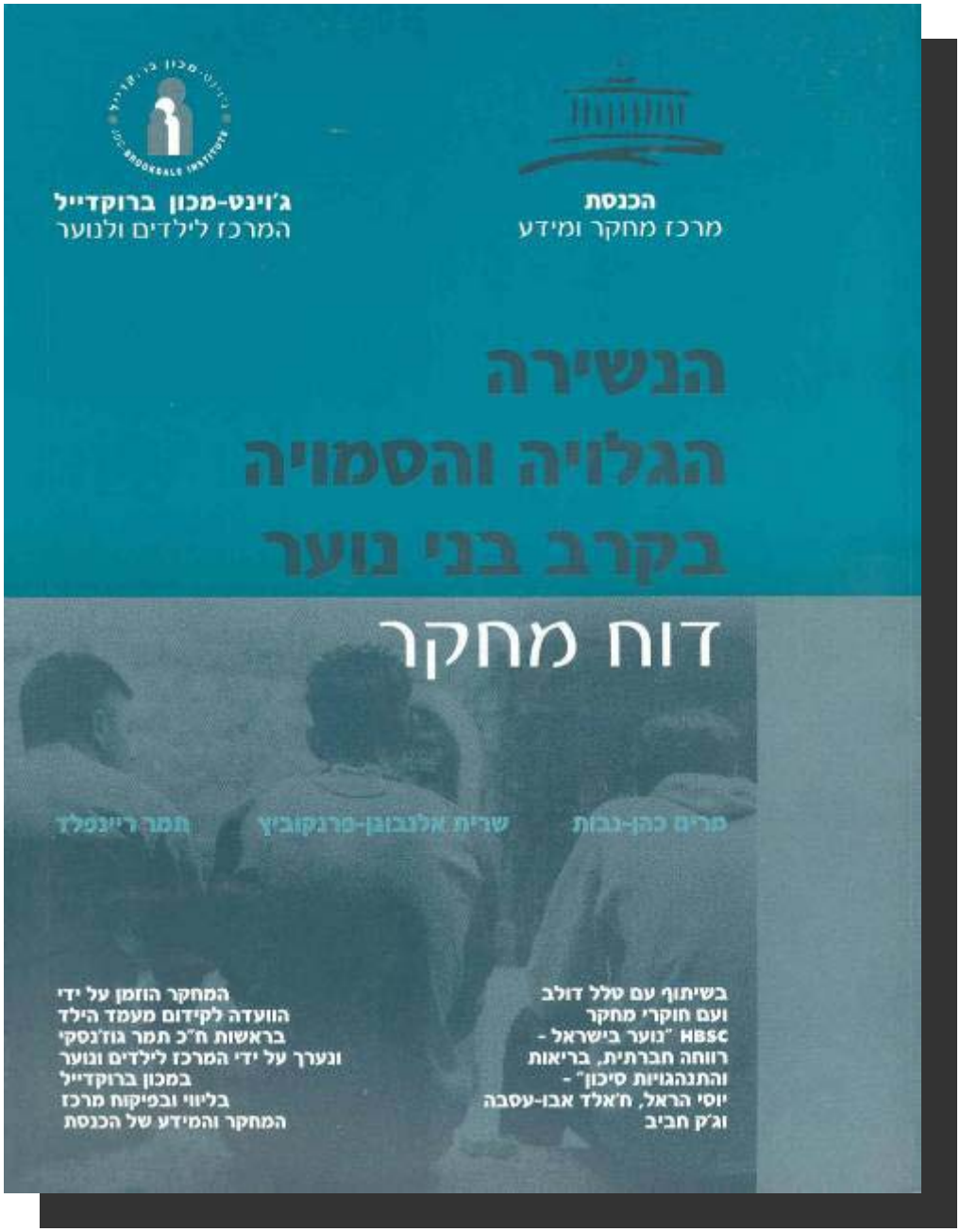

ג'וינט-מכון ברוקדייל
המרכז לילדים ולנוער

הנשירה הגלויה והסמויה בקרב בני נוער

דוח מחקר

מרים כהן-נבות שרית אלנבוגן-פרנקוביץ תמר ריינפלד

בשיתוף עם טלל דולב וחוקרי מחקר "נוער בישראל: רווחה חברתית, בריאות והתנהגויות סיכון"
יוסי הראל, ח'אלד אבו-עסבה וג'ק חביב

המחקר הוזמן על ידי הוועדה לקידום מעמד הילד בראשות ח"כ תמר גוז'נסקי
ונערך על ידי המרכז לילדים ולנוער במכון ברוקדייל
בליווי ובפיקוח מרכז המחקר והמידע של הכנסת

סיון תשס"א ירושלים יוני 2001

הכנסת

שלום רב,

רכישת השכלה וסיום חוק לימוד חובה הן מהמשימות החשובות העומדות בפני בני הנוער ולא רק משום שהשכלה מהווה כרטיס כניסה הכרחי להשתלבות מוצלחת בחברה.

מספרם הגדול של בני הנוער אשר עזבו את מערכת החינוך ולא השתלבו במערכות חלופיות, הנתונים המדאיגים על עליה באלימות ובעבריינות בני נוער ומיעוט הנתונים לגבי היקף בני הנוער שאינם לומדים ואינם עובדים עמדו בבסיס יוזמת הוועדה לקידום מעמד הילד בראשותי לצאת למחקר.

מטרת המחקר הייתה לספק לנו ידע אודות מאפייניהם וצורכיהם של נערים ונערות המתנתקים ממערכת החינוך אם באופן סמוי, מבלי שיהיו לכך עדויות חיצוניות בולטות ואם באופן גלוי כנשירה פורמלית.

את המחקר, אשר מובא להלן, ערך מכון המחקר ברוקדייל בהזמנת מרכז המחקר והמידע של הכנסת.

עם קבלת ממצאי המחקר הקימה הכנסת ועדה מיוחדת לדיון בנושא הנשירה מתוך כוונה כי מסקנות המחקר יהוו בסיס לשיפור המענים הניתנים לבני נוער אלה, כדי שיוכלו להפיק תועלת רבה יותר מלימודיהם ולהגיע להישגים לימודיים ואחרים שיאפשרו השתלבות מוצלחת בחברה.

ח"כ תמר ג'וזנסקי

יו"ר הוועדה המיוחדת לנושא הנשירה

תקציר

דוח זה בוחן היבטים שונים של תופעת הנשירה של תלמידים מבתי ספר בישראל ומתאר את דרכי ההתמודדות עמה, כבסיס לשיפור ההתמודדות של מערך השירותים עם צורכיהם של הנערים והנערות הנושרים. הדוח מבוסס על הידע האמפירי והתיאורטי הקיים בישראל ובעולם על התופעה ועל ניתוח סטטיסטי מיוחד ואינטגרטיבי של מחקרים שונים שנערכו בשנים האחרונות על ידי מכון ברוקדייל, ושל מחקר שנערך על ידי מכון ברוקדייל ואוניברסיטת בר אילן על רווחה חברתית, התנהגויות סיכון ובריאות של תלמידי בתי הספר בישראל (מחקר ה-HBSC).

הדוח עוסק הן בנשירה גלויה - המתייחסת לבני נוער שכבר עזבו את מסגרות הלימודים - והן בנשירה סמויה - הקיימת בקרב בני נוער הנמצאים עדיין במסגרות לימודיות ובין היבטיה ניתן למנות: ריבוי היעדרויות, הישגים לימודיים נמוכים, תחושות של ניכור כלפי בית הספר והתנתקות מהתהליך הלימודי, בעיות התנהגות ובעיות חברתיות בבית הספר. היום מקובל לראות בנשירה תהליך, שהוא תוצאה של יחסי גומלין, שמתהווים לאורך זמן בין קשייהם של תלמידים, בעלי צרכים שונים להסתגל למסגרת בית הספר, לבין תגובות בית הספר להתנהגות ולהישגים של תלמידים שאינם עומדים בדרישות. ההתדרדרות שנוצרת ביחסי התלמיד ובית הספר יכולה להגיע לעזיבה מוחלטת - כלומר לנשירה גלויה - או להיעצר בהישארות פורמלית תוך כדי התנתקות ממשית מהלמידה ומהפעילות הבית ספרית - כלומר, נשירה סמויה.

האומדנים להיקף הנשירה ומגמות על פני זמן

בישראל נעשה שימוש במדדים שונים לאמידת היקף הנשירה הגלויה. ההגדרה המקובלת על משרד החינוך היא שנושר הוא נער או נערה בגיל לימוד חינם (5-17) שאינו לומד בבית ספר הנמצא בפיקוח משרד החינוך. על פי נתוני משרד החינוך ניתן ללמוד כי:

- אחוז בני הנוער בגילאי 17-14 שאינם לומדים עומד על 7.4%.
- אחוז בני הנוער היהודי שאינם לומדים עומד היום על 4.5% ובקרב בני הנוער הערבי - 20.7%. בגיל 17 אחוז בני הנוער שאינם לומדים - ואינם מסיימים 12 שנות לימוד - הוא 10.4% בקרב היהודים ו-31.7% בקרב הערבים.
- קיימת מגמה של צמצום משמעותי בהיקף הנשירה בקרב היהודים החל מתחילת שנות השמונים מ-20.5% בשנת 1980 ועד ל-4.5% בשנת 1999. גם בקרב בני נוער ערבים קיימת ירידה משמעותית באחוזי הנשירה: מ-48.7% בשנת 1980 ועד 20.7% היום.

הנשירה הסמויה במערכת החינוך הישראלית נבחנה לראשונה במסגרת עבודה זו בעזרת מספר היבטים שנתונים לגביהם היו זמינים ממחקר ה-HBSC: היעדרויות תכופות, דיווח התלמיד כי המחנך רואה אותו כתלמיד חלש, תחושות של ניכור כלפי בית הספר, בעיות חברתיות בבית הספר הבאות לידי ביטוי בתחושה של דחייה חברתית, קורבנות לאלימות והתנהגות אלימה. הנתונים מלמדים על היקפים לא מבוטלים של ההיבטים השונים של הנשירה הסמויה. על פי מדד המסכם היבטים אלה ניתן ללמוד ש-

18% מכלל התלמידים מאופיינים בשני היבטים ועוד 10% מהתלמידים מאופיינים בשלושה היבטים או יותר.

תופעת הנשירה לובשת צורה שונה בקרב קבוצות שונות בחברה הישראלית:

- בקרב בני נוער ערבים: שיעורי הנשירה הגלויה גבוהים בהרבה בהשוואה ליהודים. המידע ביחס לשיעורי הנשירה הסמויה אינו חד-משמעי.
- בקרב בני נוער עולים מברית המועצות לשעבר: שיעורי הנשירה גבוהים מאשר בקרב בני הנוער הוותיקים. בקרב עולי קווקז מצטיירת תמונת מצב מדאיגה במיוחד, בה היקפי הנשירה, הן הגלויה והן הסמויה, גבוהים במיוחד. לעומת זאת, בקרב בני הנוער יוצאי אתיופיה ממדי הנשירה הגלויה מצומצמים יחסית, אולם ממדי הנשירה הסמויה גבוהים ושיעורים גבוהים עוברים מבית ספר אחד לאחר.
- הבדלים בין המינים: שיעורים גבוהים יותר מהבנים בהשוואה לבנות, נושרים ממסגרות הלימוד הנורמטיבית. גם היקפי הנשירה הסמויה רחבים יותר בקרבם.

מאפייני בני הנוער הנושרים

לבני נוער הנושרים מבתי הספר הרגילים צרכים מרובים ומגוונים הנגזרים ממאפייניהם:

- בעת היותם בתוך מערכת החינוך, הם מאופיינים בקשיי הסתגלות לבית הספר, המתבטאים בעיקר בהישגים לימודיים נמוכים, בהיעדרויות מרובות, ובבעיות התנהגות.
- הם גם מאופיינים בהיקף רב במיוחד של התנהגויות שוליות כגון שימוש באלכוהול או סמים ומעורבות בפלילים.
- נמצא כי בני נוער הנושרים מבתי הספר העל-יסודיים הם בעלי תפיסת מסוגלות אישית נמוכה יותר מעמיתיהם שהמשיכו ללמוד.
- רבים מבני הנוער הנושרים חיים במשפחות בעלות רמה סוציו-אקונומית נמוכה ונמצאים במצוקה כלכלית קשה או חיים במשפחות חד הוריות או במשפחות גדולות, בעלות ארבעה ילדים ויותר.
- אחוז גבוה מהנושרים חיים במשפחות בהן יש בעיה חמורה בתפקוד הכללי של ההורים (מחלה ומוגבלות כרונית, עבריינות, אבטלה) ואחוזים משמעותיים מביניהם חשופים להזנחה ואלימות.

הסיבות המרכזיות לעזיבת בית הספר הן קשיי הסתגלות למסגרת בית הספר: הישגים נמוכים, היעדרויות מרובות ובעיות התנהגות. חלק מהתלמידים הפונים למסגרות האלטרנטיביות המקצועיות עושים זאת כדי לקבל הכשרה מקצועית כבר בזמן לימודיהם העל-יסודיים. הצורך לעזוב את הלימודים כדי לתרום לפרנסת המשפחה מהווה גורם לנשירה אצל מעטים מהנושרים בלבד.

ממצאי המחקר מלמדים כי קיים דמיון רב בין המאפיינים, הקשיים והגורמים המעורבים בתהליך הנשירה הגלויה לבין אלה המעורבים בנשירה הסמויה. הממצאים מעידים כי, יחסית לחברים לכיתה, בקרב תלמידים המאופיינים בהיבטים רבים של נשירה סמויה ניתן למצוא:

- אחוזים גבוהים של בני נוער הנמצאים במצבי סיכון ומצוקה, כולל שימוש מופרז באלכוהול ושימוש בסמים.

- אחוזים גבוהים הרבה יותר של תלמידים המרגישים חוסר אונים, מרגישים חוסר בטחון עצמי, ומתקשים לשוחח עם הוריהם על נושאים המטרידים אותם.
- אחוזים גבוהים של תלמידים הגדלים במשפחות חד הוריות ובמשפחות ברמה סוציו-אקונומית נמוכה.

ההתמודדות עם הנשירה

מערכת החינוך בישראל מתמודדת מזה שנים רבות עם תופעת הנשירה הגלויה והסמויה. קיימת מגמה של ירידה בהיקף הנשירה הגלויה. גם הנשירה הסמויה על היבטיה השונים הוגדרה כמוקד התערבות של המערכת. דרכי הפעולה המרכזיים כוללים:

- קיום מגוון של מסלולי לימוד, הן בבתי הספר הרגילים והן בבתי הספר האלטרנטיביים.
- הרחבת האפשרויות לגשת לבחינות בגרות.
- הפעלת תוכניות ייחודיות המכוונות למנוע נשירה, לסייע לתלמידים מתקשים, לסייע בשיפור אקלים בית הספר ובהתמודדות עם אלימות.
- העמדת מערך של שירותי תמיכה בתוך בתי הספר ומחוץ להם.

עם זאת, סקירת מערכת השירותים הישראלית חושפת מספר דילמות ומגבלות ביחס לאופן בו היא מתמודדת עם צורכיהם של נערים ונערות נושרים:

א. התייחסות כוללנית לצורכי התלמיד כיחיד - גם מעבר לתחום הלימודי

ממצאי המחקר מעידים על כך, שעל פי רוב, בני נוער עוזבים את בית הספר בגלל התנסותם השלילית בתוך בית הספר. לכן, על מנת להתמודד באופן אפקטיבי עם צורכיהם של הנושרים הגלויים והסמויים - חייבת מערכת החינוך לקחת אחריות לקידום הסתגלותם ולשיפור חווייתם בבית הספר. לאור מורכבות תופעת הנשירה וריבוי צורכי הנושרים, ראוי לפתח ראייה כוללנית של צורכי התלמיד בבית הספר, אשר מתייחסת - בנוסף לתחום הלימודי - גם למצב הרגשי והחברתי של התלמיד וגם למצב משפחתו והשלכותיו עבורו.

מערכת החינוך צריכה לפתח מדיניות ודרכי פעולה המכוונים למתן מענים לצורכי *כלל* התלמידים - שהם בעלי העדפות, יכולות וצרכים שונים - וזאת בהסתמך על עקרונות פעולה המדגישים תשומת לב לצורכי כל פרט ופעילות גמישה ומובחנת כנדרש.

- **הגברת תרומתן של התוכניות הייחודיות בבתי הספר:** כאמור, מגוון תוכניות מוצעות לבתי הספר על מנת להתמודד עם הנשירה הסמויה על היבטיה השונים. יישום תוכניות אלה בבתי הספר מעלה שלוש סוגיות מרכזיות. ראשית, הבחירה בין התוכניות השונות ניתנת על פי רוב למנהלי בתי הספר. עם זאת, ביחס לרובן המכריע של התוכניות, לא קיים מידע שיטתי על תוצאותיהן או על מידת הצלחתן בקרב אוכלוסיות שונות, שיאפשר למנהלים לבחור באופן מושכל את התוכנית המתאימה ביותר לבית ספרם. שנית, יש לוודא שבבתי הספר נוצרים התנאים המאפשרים את יישומן המוצלח

של התוכנית, דבר שאינו מובן מאליו. שלישית, היקפן של התוכניות הייחודיות אינו עונה על כלל צורכי התלמידים , במיוחד בבתי הספר הערביים.

- **ההיקף המצומצם של השירותים התומכים:** היקף השירותים התומכים בתוך מערכת החינוך אינו מספיק על מנת לתת מענים לצורכיהם של התלמידים הנזקקים להם. במיוחד קיימים פערים משמעותיים בהיקף השירותים התומכים הקיימים עבור תלמידים ערבים. הצורך להתמודד בהצלחה עם תופעות של נשירה בתוך מערכת החינוך מחייב היערכות מתאימה של מערך שירותים זה.

- **הרחבת תפקיד המורה:** גישות להרחבת תפקיד המורה נועדות לחולל שינוי *בשגרת העבודה היומיומית* של מורי בית הספר וביחסיהם השוטפים עם התלמידים. גישות אלה מכוונות להשיג שינוי כוללני בכלל הפעילות של בית הספר. זאת, בשונה מן התוכניות הייחודיות שבדרך כלל נותנות מענים "נקודתיים" לנושא מסוים, ומן השירותים התומכים שבאים, על פי רוב, כתוספת והשלמה לעבודת המורים.

מדובר בהרחבת תפיסת האחריות של המורה הרבה מעבר להוראת חומר הלימוד שבתוכנית הלימודים. לפי תפיסה זו, המורה דואג גם להסתגלות התלמיד לבית הספר ולחוויית למידה חיובית. רפרטואר אסטרטגיות הפעולה של המורה מתרחב גם הוא, כדי לאפשר בחירה מובחנת בין מגוון עשיר של שיטות הוראה ודרכי התייחסות המותאמים לצורכי התלמיד כפרט, כפי שהם משתנים לאורך זמן ובנסיבות שונות. כאשר תלמיד תופס את יחס מוריו כלפיו כאכפתי באמת, את תוכנית הלימודים כרלוונטית ומעניינת, ואת תהליך הלמידה כהולם לצרכיו - מוכשרת הקרקע להיווצרותם של יחסים משמעותיים בין המורה לתלמיד, לתפקוד לימודי פורה ולשבירת חוויית הניתוק המאפיינת את הנושרים הסמויים והגלויים.

שינויים אלה בתפיסת תפקיד המורה חייבים להיות מלווים בהנחלת כלים פדגוגיים מתאימים למורים. בישראל, פותחו תוכניות להתמודדות עם נשירה המכוונות לסייע למורים ללמוד לפעול בצורה אפקטיבית יותר עם מכלול הצרכים של התלמידים בתחומים שונים. יחד עם זאת, היקפן של תוכניות אלה עדיין מצומצם.

- **פעילות מניעה בגיל מוקדם:** מתן תשומת לב וטיפול בגורמים הקשורים בנשירה כבר בגילים הצעירים יותר יכולים לסייע בצמצום היקף התופעה ובמניעתה. הקדשת מאמצים לאבחון מוקדם של בעיות וליקויים המקשים על הלמידה, התערבות בשלב מוקדם בתחומים של הקניית הרגלי למידה ומתן תשומת לב למשפחות הילדים ולתפקידן המכריע במתן תמיכה לילד במהלך הלימודים הן פעולות מניעה בהן יש לנקוט כבר בגילים הצעירים יותר.

ב. מגוון מסלולים ומסגרות

בגיבוש מדיניות לענות על צורכי הנושרים, יש לקחת בחשבון מספר סוגיות:

- **בניית תמהיל של מסגרות:** הספרות המקצועית מצביעה על הצורך בקיום מגוון רחב של מסלולים, שיאפשר לבני נוער בעלי צרכים, יכולות והעדפות שונים לזכות בהשכלה איכותית ובעלת ערך לעתידם. על מנת לספק מענים הולמים לבני נוער בעלי צרכים שונים, על קובעי המדיניות להכריע ביחס לתמהיל הרצוי של מסגרות ומסלולים מסוגים שונים במערך הכולל של שירותים לבני נוער נושרים.

- **הבטחת האיכות של כלל המסגרות**. נשאלת השאלה באיזו מידה מגוון המסלולים והמסגרות השונים מהווים *חלופות בעלות ערך* לתלמידים בעלי צרכים שונים. החלופה המרכזית העומדת בפני תלמידים שנפלטים מבתי הספר הרגילים היא לימודים מקצועיים, ברוב המקרים בבתי ספר מקצועיים בפיקוח משרד העבודה והרווחה. ואולם, אין אחידות בין בתי הספר המקצועיים ביכולתם לספק הכשרה מקצועית איכותית, שיש לה ביקוש בשוק העבודה והפותחת בפני הבוגרים הזדמנויות תעסוקה וקידום הולמות. עם זאת, למסגרות האלטרנטיביות יתרונות משלהן: בני הנוער הלומדים בהן מביעים שביעות רצון רבה מההזדמנות הניתנת להם להתנסות בחיי העבודה ואף להשתכר, המסגרות הן קטנות, ומאפשרות מתן יחס אישי יותר לכל תלמיד ולכן, הן בעלות פוטנציאל לתת מענים אישיים ומותאמים יותר לצרכים הייחודיים של כל נער ונערה.

  יש צורך להבטיח את איכותם של כלל המסלולים והמסגרות, ואת התאמתם לצורכי התלמידים, באמצעות התאמת מגמות הלימוד לצורכי שוק העבודה, הקניית כלים חינוכיים ואחרים למורים שיסייעו להם להתמודד עם צורכי התלמידים ובעיותיהם ותגבור מערך הסיוע של אנשי מקצועות טיפוליים במסלולים אלה.

- **זכאות לתעודות בתום הלימודים:** בשנים האחרונות, הציבה מערכת החינוך כיעד מרכזי הבאת אחוז גדול ככל האפשר מהתלמידים לקבלת תעודת בגרות מלאה. מגמה זו באה לידי ביטוי גם בהרחבת האפשרויות לגשת לבחינות הבגרות במגוון רחב יותר של מסגרות ומסלולים. משנה לשנה ניכרת עלייה באחוז הזכאים לתעודות בגרות אך עלייה זו היא איטית מאד ועדיין כמחצית מבני הנוער היהודים ומרבית בני הנוער הערבים אינם זכאים לתעודות אלה. בהינתן מצב זה, על המערכת לתת את הדעת לתוצרים הלימודיים הפורמליים שאותם משיגים בתום הלימודים העל-יסודיים אותם בני נוער שאינם מצליחים לזכות בתעודת בגרות. מהו היעד הלימודי שאליו שואפים תלמידים שאינם מצפים להשיג תעודת בגרות? עם אלו כלים יוצאים בני הנוער לעולם כמבוגרים?

ג. שותפות עם גורמים מחוץ לבתי הספר

מגוון הצרכים של הנערים והנערות הנושרים בתחומים שונים, מצביע על הצורך בהתערבותם של גורמים מקצועיים מחוץ לבית הספר. לבני נוער שאינם נמצאים בבתי ספר, נדרשים שירותים שיסייעו להם לחזור ללימודים או להיקלט במסגרת תעסוקתית מתאימה. הן הנושרים הגלויים והן הנושרים הסמויים מבטאים לעיתים קרובות התנהגויות או עמדות המעידות על סיכון ומצוקה המצביעות על הצורך בהתערבות של גורמים מקצועיים שונים.

- **פריסת השירותים השונים:** פריסת השירותים אינה אחידה ברחבי הארץ, ויש אזורים בהם השירותים ניתנים בהיקף מצומצם ביותר. המחסור בשירותים בולט במיוחד במגזר הערבי לאור היקפי הנשירה הגבוהים יותר הקיימים במגזר זה.

- **תיאום וחלוקת תפקידים ברורה בין השירותים לבין עצמם:** השירותים המכוונים לסייע לבני נוער נושרים מופעלים על ידי משרדים שונים ומתמקדים בבעיות שונות ומיועדים לקבוצות אוכלוסייה שונות. מציאות זו יוצרת מצב שבו נערים ונערות נושרים עלולים "ליפול בין הכיסאות" ולא לזכות לטיפול כלל או לקבל מענים שאינם מתאימים לצורכיהם.

- **הגברת התיאום והעבודה המשותפת בין השירותים האלה לבין בתי הספר:** הבניה של דרכי עבודה משותפות בין שירותים אלה לבין בתי הספר יאפשרו בניית מערך מענים כוללני יותר סביב התלמיד הנושר וגם יהוו בסיס להגמשת האפשרויות לחזרה לבית הספר ולמעבר בין מסגרות שונות.

ד. ההתמודדות עם הנשירה בקרב קבוצות אוכלוסייה שונות

יש לנקוט במדיניות המכוונת לתת מענים לצרכים המיוחדים של בני נוער מקבוצות שונות:

- בני נוער ערבים, לאור שיעורי הנשירה הגבוהים לצד הפערים בהיקף השירותים הניתנים;
- בני נוער עולים, במיוחד יוצאי קווקז ויוצאי אתיופיה;
- בנות לעומת בנים. אמנם, היקף הנשירה בקרב הבנות מצומצם יותר מהיקפה בקרב הבנים, אך מממצאי המחקר עולה כי השלכות הנשירה לבנות עלולות להיות חמורות במיוחד.

ה. שותפות עם המשפחה

מקומה המרכזי של המשפחה בחיי הנערים והנערות מחייב להעניק לה מקום מרכזי גם במערך השירותים המכוון לצמצום היקף הנשירה ומניעתה. חשוב לפתח וליישם דרכי התערבות כוללניות הרואות את הילד בהקשר של משפחתו ולמצוא דרכים להפוך את המשפחות לשותפות מלאות של מערכת החינוך והשירותים האחרים במתן מענים לצורכיהם של בני הנוער הנושרים.

ו. שותפות עם בני הנוער

לא ניתן לסיים מבלי להתייחס לחשיבות נקודת מבטם של הנערים והנערות עצמם. מהממצאים בדוח עולה שבני נוער, נושרים ושאינם נושרים, מודעים למצבם, רואים את יתרונותיו וחסרונותיו ומבחינים ביתרונות ובחסרונות של מסגרות החינוך והשירותים השונים. ממצאים אלה מלמדים שיש לראות בבני הנוער שותפים הן בעיצוב המסלול הלימודי שלהם עצמם והן בגיבוש אמצעי ההתערבות השונים.

תוכן העניינים

1. מבוא 1

2. הנשירה בספרות העולמית המקצועית 3
2.1 הגדרת הנשירה 3
2.2 גורמי סיכון לנשירה 5
2.3 תהליך הנשירה 7
2.4 דרכי התערבות 10
2.5 סיכום 20

3. הנשירה בישראל: הגדרה ואומדנים להיקף הנשירה הגלויה 21
3.1 הגדרת התופעה 21
3.2 אומדנים להיקף הנשירה הגלויה בישראל 22
3.3 נשירה בקרב עולים 28
3.4 השוואה בין-לאומית 28

4. בני נוער נושרים בישראל: הנשירה הגלויה 30
4.1 מקורות המידע 30
4.2 מאפייני הנושרים מבתי הספר הרגילים וצורכיהם המיוחדים 32
4.3 מאפייני הנושרים לעומת בני נוער בסיכון לנשירה שנשארו בבית הספר והסיבות לנשירה 38
4.4 נסיבות עזיבת בית הספר, המסגרות בהן משתלבים הנושרים והאופן בו הם תופסים את מצבם כנושרים 42
4.5 סיכום 45

5. בני נוער נושרים בישראל: הנשירה הסמויה 46
5.1 מקורות מידע 47
5.2 ביטויים של נשירה סמויה 47
5.3 הקשר בין מאפיינים סוציו-דמוגרפיים לבין הנשירה הסמויה 54
5.4 הקשר בין ביטויים של סיכון ומצוקה לבין הנשירה הסמויה 56
5.5 סיכום 58

6. התמודדות מערכת החינוך הישראלית עם צורכיהם של בני נוער נושרים 59
6.1 תוכניות המופעלות בתוך המערכת הנורמטיבית לקידום לימודי של תלמידים מתקשים ובעלי קשיי הסתגלות 60
6.2 שירותי תמיכה 63
6.3. מסגרות לימוד אלטרנטיביות לתלמידים שעוזבים את בתי הספר הרגילים 66
6.4 היערכות מיוחדת של מערכת החינוך כתגובה לקשיי העולים החדשים 73
6.5 סיכום 74

7. סיכום ודיון 75

רשימת מקורות 86

נספח 1: פירוט המחקרים ומאגרי המידע ששימשו בסיס לניתוח 97

נספח 2: מקורות המידע על מאפייני היוצאים ממערכת החינוך הרגילה 99

נספח 3: מאפיינים מרכזיים של היוצאים מבתי ספר רגילים, במקורות המידע השונים ששימשו לניתוח 100

רשימת לוחות

ת

פרק 3

לוח 3.1 : בני נוער יהודים שאינם לומדים בבתי ספר שבפיקוח משרד החינוך, לפי מין, גיל ושנה - על פי נתונים מנהליים של משרד החינוך 24

לוח 3.2 : בני נוער ערבים שאינם לומדים בבתי ספר שבפיקוח משרד החינוך, לפי מין, גיל ושנה - על פי נתונים מנהליים של משרד החינוך 24

לוח 3.3 : נשירה שנתית בחטיבה העליונה (כיתות ט'-י"ב) בשנת תשנ"ט בתי הספר שבפיקוח משרד החינוך, לפי כיתה 25

לוח 3.4 : נשירת תלמידים בכיתות ט'-י"א תשנ"ז 1998/1997 לפי מאפיינים סוציו דמוגרפיים 26

לוח 3.5 : בני נוער בני 15-17 שאינם לומדים ובני נוער שאינם לומדים ואינם עובדים, לפי דיווח עצמי בסקרי כח אדם, לפי מין ולפי שנה 27

לוח 3.6 : בני נוער ערבים בני 15-17 שאינם לומדים ובני נוער שאינם לומדים ואינם עובדים, לפי דיווח עצמי בסקרי כח אדם, לפי מין ולפי שנה 27

לוח 3.7 : בני 15-17 שאינם לומדים ואינם עובדים, לפי נתוני משרד החינוך (קבצים אדמיניסטרטיביים) ולפי נתוני סקר כוח אדם 1999 28

לוח 3.8 : בני נוער הרשומים בבתי ספר על יסודיים (ציבוריים או פרטיים) במדינות שונות, לפי גיל (שנת 1999) 29

פרק 4

לוח 4.1 : היבטים של מצב לימודים בקרב בני נוער שנשרו מבתי ספר רגילים - על פי ממצאים ממחקרים שונים 33

לוח 4.2 : התנהגות שולית בקרב בני נוער שנשרו מבתי ספר רגילים (ממצאים ממחקרים שונים) 34

לוח 4.3 : תפיסת המסוגלות וההערכה העצמית בקרב תלמידי כיתות הכוון שנשרו מבתי ספר רגילים.. 35

לוח 4.4 : מאפיינים סוציו-דמוגרפיים וסוציו-אקונומיים מרכזיים של משפחות בני נוער שנשרו מבתי ספר רגילים 36

לוח 4.5 : בעיות בתפקוד חברתי של ההורים וטיפול הורי בלתי הולם, על פי דיווח אנשי מקצוע (ממצאים ממחקרים שונים) 37

לוח 4.6 : ניבוי הסיכוי לעזיבת כיתות הכוון : מקדמי רגרסיה לוגיסטית ויחס הסיכויים (odds ratio)..... 40

לוח 4.7 : הסיבות העיקריות לעזיבת בית הספר הרגיל (ממצאים ממחקרים שונים)..... 42

לוח 4.8 : מועד עזיבת בית הספר : הכיתה האחרונה בה למדו הנושרים (ממצאים ממחקרים שונים).... 43

לוח 4.9 : הגורם שיזם את העזיבה מבית הספר, לדעת בני הנוער הנושרים (ממצאים ממחקרים שונים) 44

פרק 5

לוח 5.1 : תלמידים שדיווחו כי נעדרו שלושה ימים ויותר בחודש האחרון ותלמידים שדיווחו כי המחנך מעריך אותם כ"מתחת לממוצע" לפי מין, מגזר וכיתה 49

לוח 5.2 : תלמידים שדיווחו על היבטים של תחושת ניכור כלפי בית-הספר, לפי מין, מגזר וכיתה 50

לוח 5.3 : תלמידים שדיווחו על דחייה חברתית ועל היבטים נבחרים של אלימות בבית ספר, לפי מין, מגזר וכיתה 52

לוח 5.4 : שכיחות ביטויים של נשירה סמויה בקרב תלמידים הנעדרים בתדירות נמוכה לעומת גבוהה.. 53

לוח 5.5 : שכיחות ביטויים של נשירה סמויה, לפי דיווח התלמיד על הערכת המחנך את התלמיד 53

לוח 5.6 : מספר הביטויים לנשירה סמויה בקרב התלמידים, לפי מאפיינים סוציו-דמוגרפיים..... 55

לוח 5.7 : ביטויים של סיכון ומצוקה בקרב תלמידים לפי מספר ביטויי הנשירה הסמוי..... 56

לוח 5.8 : ביטויים של סיכון ומצוקה, לפי תדירות ההיעדרות מבית הספר 57

לוח 5.9 : ביטויים של סיכון ומצוקה, לפי הערכת המחנך את הישגי התלמיד 57

פרק 6

לוח 6.1 : בתי ספר שבהם ניתנו שירותי ייעוץ חינוכי וייעוץ פסיכולוגי בשנת 1994/5 64

רשימת תרשימים

פרק 2

תרשים 2.1 : תכניות משלימות לבני נוער קשי הסתגלות 11

פרק 3

תרשים 3.1 : הגדרת הנשירה על סוגיה 22

תרשים 3.2 : בני 14-17 שאינם לומדים בבתי ספר בפיקוח משרד החינוך, לפי מין וגיל, 1988-9 24

פרק 4

תרשים 4.1 : הסיבות לעזיבת בית הספר בקרב קבוצות שונות 41

פרק 5

תרשים 5.1 : שכיחות ביטויים נבחרים של נשירה סמויה בקרב תלמידי כיתות ו'-י' 48

תרשים 5.2 : מדד משולב של הנשירה הסמויה : התפלגות מספר ביטויי הנשירה הסמויה בקרב תלמידי כיתות ו'-י' 54

תרשים 5.3 : שכיחות ביטויים נבחרים של סיכון ומצוקה בקרב נושרים סמויים בהשוואה לשאינם נושרים סמויים 56